

Küreselleşmenin Artan Etkisinde Denizli

*

Increasing Influences of Globalization in Denizli

Pınar Savaş Yavuzçehre

Özet

Kentler küreselleşme döneminden yoğun etkilenmektedir. Büyük ölçekli kentler kadar Anadolu'daki orta ve hatta küçük ölçekli kentler de artık küreselleşmenin etkilerini kentsel mekânlarda hissetmektedir. Orta ölçekli Anadolu kentlerinden Denizli'de kentsel mekânın kullanımında, yerel ekonominin küresel piyasalarla üretim ve tüketim zincirleri aracılığıyla eklenmesi süreci belirleyici bir etkiye sahiptir. Kentin gelişim yönü, yatırımların ne tür alanlarda olacağı her ne kadar kamu yönetiminin etkisi ve yönlendirmesinde oluşsa da, bu süreçte girişimciler, spekülâtörler ve mülk sahipleri belirleyici bir rol oynamaktadır. Yeni üretim ve tüketim ilişkileri ve hizmetler sektörünün yeniden organizasyonu ile birlikte, gelir gruplarında ve bu gelir gruplarının yaşam alanlarında (konut, çalışma, eğlenme, dinlenme) önemli farklılıklar oluşmakta ve bu durum mekânın kullanımına da yansımaktadır. Küreselleşmenin ortaya çıkardığı sonuçlardan birisi olan tüketim toplumunun izleri Denizli'de görülmektedir. Küreselleşme ile ekonomik vurgulu yeni dünya değerlerinin kentsel mekân üzerindeki belirleyicilikleri nettir. Çalışmada, küreselleşmenin kentte artan oranda etkisi, uluslararası sermayenin farklı iş kollarındaki yatırımları, maddi ve kültürel etkisi ile konut alanları, yeni yatırım ve tüketim alanları olan alışveriş merkezleri ile tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: küreselleşme, Denizli, orta ölçekli kent, küresel sermaye, alışveriş merkezleri, konut alanları, tüketim toplumu, yabancı sermaye yatırımları

Abstract

Cities are heavily influenced by the globalization era. Not only large-scale cities but also medium and small-sized cities in Anatolia feel the effects of globalization in their urban space. In a medium-sized city in Anatolia, namely Denizli, the process of articulation of local economies with the global markets' manufacture and consumption chains has a significant effect in the use of urban space. Even if the direction of the growth of the city and the areas where investments are going to be made are decided by the local authorities, in this process, investors, speculators and land owners have a significant role. With the new manufacture and consumption relations and the reorganization of the service sector, significant differences occur in income groups and their living areas (residential, work, entertainment, recreational activities), and this situation also affects the use of urban space. The characteristics of consumption society as the result of globalization are seen in Denizli. The effects of new world values, which have global and economic orientation, are clearly observed on urban space. In this study, the effect of the increasing influences of globalization in the city is discussed with a focus on international capital investments in different sectors, material and cultural changes in residential areas, and shopping malls as the new investment and consumption areas.

Keywords: globalization, Denizli, medium-sized city, global capital, shopping malls, residential areas, consumer society, foreign capital investments

Giriş

Kent mekânlarında etkisi yadsınamaz bir değişken de küreselleşmedir. Üretim sürecinde meydana gelen değişimlere bağlı olarak küreselleşme adını verdiğimiz ulus devlet sınırlarını aşan ilişki ağlarının ortaya çıkması, kentlerin konumunda önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Eskiden ulus devletler arasında gerçekleşen sermaye, mal, hizmet ve bilgi akışlarının çoğu bugün artık kentler ve firmalar arasında gerçekleşmektedir. Kent yönetim sistemi ve kent fiziksel mekânı küreselleşmenin ve küresel aktörlerin etkisindedir.

Küreselleşme, mekânı dönüştürme talebini sermayeye katkı potansiyeli bulunan tüm kentler üzerinde gerçekleştirmektedir. Kentlerdeki değişim süreci küreselleşme ile farklı bir evreye girmiş olup, dünyadaki diğer kentler gibi ülkemizdeki kentler de kapitalist ilişkiler çerçevesinde değiştirilmektedir.

Türk kentlerinde küreselleşmenin etkisi hakkında Aslanoğlu'nun saptaması yerindedir.:

Türk kentlerinde küreselleşmenin etkisi iki yönlü görülmektedir: bir yanda iletişim ve bilişim teknolojisindeki değişimler kentsel yaşantının ritmini hızlandırırken, diğer yanda batının gelişmiş kentindeki kültürel parçalanma ya da aynılaştırma küreselleşme etkisiyle Türk kentlerine taşınmaktadır. Küreselleşme sürecinin kentleri aynılaştırdığı varsayımında belirleyici olan kentsel mimari değişiklikleri ve Batı tarzı tüketim kültürü kentsel dönüşüm projeleri etrafında etkilerini göstermektedir. Özellikle gökdelen ya da çok katlı alışveriş merkezleri, plaza türü ofis yapıları, dev otopark alanları, yeni eğlence mekânları, çok yıldızlı oteller ve hızlı apartmanlaşma bunların bir uzantısıdır. Yiyecek ve giyim kültürlerinin aynılaştırmasını sağlayan uluslararası marka zincirlerinin pek çoğu kentlerde bulunmaktadır (Aslanoğlu (2000, ss. 160-161).

Orta ölçekli bir kent olan Denizli'de de küreselleşmenin doğrudan ve dolaylı etkileri gözlemlenmektedir. Denizli gelişmiş tekstil ve diğer bazı sanayi kolları, mermer üretimi ve dış satımı, turizm ile küresel üretim zincirlerine eklenmekte, yeni açılan alışveriş merkezleri ve yabancı

turist de çeken turistik tesisleri yoluyla da küresel tüketim zincirlerinde yer almaya çalışmaktadır.

Çalışmanın amacı, küreselleşmenin kentsel mekân kullanımına ve küyerelleşme etkisindeki etkilerini Denizli özelinde irdelemektir. Ayrıca, bu çalışmada, kendine özgü dinamikleri olan Denizli kentinin değişimi ile kentteki dönüşüm arasındaki ilişkinin ortaya konması hedeflenmektedir. Çalışmada, ilk olarak küreselleşmenin kentsel mekâna etkisi tartışılacak, Denizli kenti mekânsal gelişimi ve değişimi ağırlıklı olarak 1980 sonrası dönemde, sanayi alanları, konut alanları ve alışveriş merkezleri ekseninde incelenecektir.

Küreselleşmenin Kentsel Mekâna Etkisi

Küreselleşme ekonomik etkinliklerin, sermaye mal ve hizmetlerin, insan ve fikirlerin belirli bir coğrafi mekâna ve o mekânın yerleşik kurallarına bağımlılığın giderek azalması süreci olarak tanımlanmaktadır (Keleş, 2001, s. 564). Küreselleşmenin mekân, ekonomi, yönetim, kültür ve çevresel değerler üzerindeki etkileri belirgindir. Küreselleşmenin kente etkileri ise kent yönetimlerinde, kentin fiziksel mekânında ve kent yaşantısında görülmektedir. Küreselleşmeyle birlikte yeniden tanımlanan mekân, klasik anlamının ötesine geçmiştir. Gelişmeler, mekânı coğrafi bir veri ya da ekonomik ve politik etkinliklerin sahnesi olmaktan çıkarır. Her dönemde hem ekonomik hem de politik nitelik taşıyan mekân, küreselleşme döneminde daha da metalaşmış ve politize olmuştur.

Sassen (1991) küresel ekonominin boşlukta yer almadığını belirtmektedir. Bu görüşü paylaşan Sennet'e göre "Mekân, büyük bir güce sahiptir; yeni ekonomiyi sınırlandırabilecek bir güçtür bu," (2002, s. 144). Harvey de benzer bakış açısıyla, mekânın önemini şöyle ifade etmektedir:

Kapitalizmin zaman aracılığıyla mekânı yok etme süreci ve bu süreç sonunda mekânsal engellerin önemini yitirmesi, mekânı önemsizleştirmemektedir. Mekânın, işgücü arzı, kaynaklar, altyapı vb. açısından içerdikleri bakımından küçük farklılıklar gittikçe daha fazla önem kazanır. (1997, s. 28)

Küreselleşme kavramı ile ifade edilen değişim ve dönüşüm sürecine, her şeyi değiştirme ve dönüştürme gücü atfedilmektedir. Bu değişim sürecinde, kentlerin ön plana çıkacağı ve ulus-devletin fonksiyonunu yitireceği ve geleceğin dünyasında kentlerin belirleyici olacağı ifade edilmektedir. Bir başka deyişle, kentler, tarihsel misyonlarını sürdürmenin yanında, küreselleşme sürecinin ekonomik, siyasi ve kültürel boyutlarına yön veren temel aktörler konumuna gelmektedir (Pustu, 2006, ss. 129-130).

Küreselleşmenin ortaya çıkardığı en önemli kavramsal değişimlerden biri, bir bölge ve bir ülkenin parçası olan kent tanımı yerine dünyadaki tüm kent ve bölgelerle yarışan ve bu yeni etkileşim sistemi içinde rekabet gücü kazanmaya çalışan kent kavramını ortaya çıkarmasıdır (Eraydın, 2001, s. 371). Küreselleşme kavramının ilk prototipini 'küresel köy' (global village) kavramı ile McLuhan ortaya koymuştur. Dünyanın giderek bir bütün olarak algılanmaya başlandığı, bunun da iletişim ve ulaşımdan kaynaklandığını belirtmiştir. Yeryüzündeki kentlerin çoğunda yaşanan benzer yapılaşma eğilimleri, giderek kentlerin birbirine benzemesi sonucunu da beraberinde getirmektedir. 1980'li yıllarda küreselleşme, dolayısıyla neo-liberalizm ağırlıklı uygulamalar sonucu, merkez ülkelerde yığılmış olan sermaye dünya ölçeğinde hareket etmeye başlamıştır. Sermayenin bu akışkanlığı küreselleşmenin mekânsal boyutunu ilgilendirmektedir. Bazı mekânlar diğer mekânlara göre daha önemli konuma gelmiştir. Bu süreçte bölgesel ve ekonomik örgütlerin yanısıra, AB ve BM gibi büyük organizasyonlar da sorumluluk almakta, kentleri gerektiği konularda finanse etme yoluna gitmektedir. Bu çerçevede, Friedman ve Wolf (1984, s. 311) konuyu *dünya sistem analizi* adıyla, sermayenin ve üretimin kontrol edildiği merkezleri ele almıştır. Friedman (1986, s. 68) daha sonraki çalışmalarında bu kentlere ideolojik etkileme ve kontrol merkezleri olarak, '*dünya kenti*' adını vermiştir.

Friedman (1988, s. 57) dünya kentlerini, küresel sermaye birikiminin olduğu, farklı piyasalar ve üretim faaliyetleri için kavşak noktalarında olan küresel finans piyasalarının ulaşım ve iletişim faaliyetlerinin yoğun-

laştığı, iç ve dış göç akımlarının başlıca hedefi olan ve küresel sistemin kontrolünün sağlandığı merkezler olarak tanımlamaktadır. Metropolitan merkezin dünya kenti olması için çokuluslu şirketlerin burada yer seçmesi, sermaye açısından güvenceli ve çeşitli olanaklar sunması, uluslararası pazarlar için üretim yapması gibi koşullar yanı sıra, ideolojik olarak bir merkez niteliği taşınmasının ölçüt olarak kullanılabilmesi ileri sürülmektedir. Sassen (1991, s. 146) ise metropolitan kentler hakkındaki çalışmalarında en üst statüdeki kentleri *global kent* olarak adlandırmıştır. Hem Friedman (1988)'in hem de Sassen (1991)'in çalışmalarının ortak sonucuna göre, New York, Londra ve Tokyo küresel kentler hiyerarşisinin tepesinde dir.

Küreselleşme ile birlikte kentler üretim merkezi olma işlevlerini yitirmiştir. Artık günümüz kentlerini tanımlayan temel öğeler, sundukları hizmetler, iletişim, haberleşme olanakları, üst düzey malların dağıtımıdır. Küresel sermayeye ihtiyaç duyduğu türde hizmetleri sunabilen kentler, 'dünya kenti' olarak adlandırılmakta ve hızla yükselmekte, bu sürecin dışında kalan kentler de dışlanmaktadır (Aslanoğlu, 2000, s. 142).

Küreselleşmenin mekan ile ilişkisini doğrudan güçlendiren girişimcilik, pazarlama, logo, slogan, imaj ve kentsel tasarım küreselleşme rüzgarı ile yayılan kavramlardır. Burada hedef, ulus devlet ağırlığından sıyrılıp küresel kent olabilmektir (Özkan, 2004, s. 275). Aynı tarz yapı teknolojisi ve malzemeleri kullanılarak benzer mimari üslupla yapılan çok katlı yapıların yaygınlaşmasıyla, kentler giderek birbirine benzemektedir. Çağımızda, özellikle küreselleşmenin mekâna yansımalarının göstergelerinden olarak, farklı coğrafyalardaki kent parçalarının giderek birbirlerine benzemesi süreci yaşanmaktadır. Kentler bir örnekleşmektedir. Benzer tasarımlarla, aynı yapı teknolojisi ve aynı yapı malzemesi ile üretilen, bir bakıma prototip yapılar dünya kentlerini birbirine benzetirken, "yakınlaştırırken," yerel özgünlüklerin belirlediği kent kimliklerini yok etmektedir (Kiper, 2009). Bu bir örnekleşme süreci salt kent mekânında değil, toplumsal yaşam biçiminde de gözlenmektedir. Küreselleşme ile özellikle ekonomik ve kültürel akışların devamlılığı toplumları bu etki-

lerden kurtaramayacak bir düzeye ulaşmıştır. Toplumların kendi normları, kültürleri ve kuralları küreselleşme ile getirilen yeni bir düzen içinde yeniden üretilmektedir.

Küreselleşme döneminden yoğun etkilenen kentlerde gündelik hayat da büyük değişiklikler geçirmektedir. Teknolojinin baskısı altındaki bu kentlerde gündelik hayatın son derece hızlanması, makineleşmesi ve insansızlaşması ve mekândan kopuk (bağımsız) hale gelmesi gibi süreçler yaşanmaktadır. Bu durum zaman-mekân sıkışması, ve kamusal alanın ve kamusal alanın ortadan kalkmasıyla tanımlanmaktadır. Bu kentlerde komşuluk ilişkileri, aile yapısı ve insan ilişkileri geleneksel yapıdan büyük farklılıklar göstermektedir (Çavuşoğlu, 2004, s. 73).

Kente yönelik kararlarda ya da yatırımlarda kent, kentli yararı ya da kamu yararından çok, ekonomik gereklilik ya da kârlılık belirleyici olabilmektedir. Göksu'ya göre (1995, s. 43), kent mekânı, özdeşlik ya da kimliğini, nesnel olarak, faaliyet ve ilişkilerini aynen yürütme olasılığı biçiminde –tıpkılaşıarak- belli etmektedir. İmar planları, nazım planlar, şehrin kimliğini korumaya ve insanların rahat yaşayacakları huzurlu bir şehir yaratmaya değil, küreselleşmeyle anlamını bulan kapitalist sistemin kendini aynen yeniden üretebilmesi için planlama ayağını araçsallaştırıp bulduğu çözümlerdir. Sermayenin yarattığı eşitsiz mekân gelişimi sonucu ortaya çıkan zengin bölgeler ve çöküntü alanlarının birlikteliği, dengesiz gelir dağılımı ve yoksulluk, kent mekânının tüketilmesini kolaylaştırmak için çıkartılan yasa ve yönetmelikler de bu durumu özetlemektedir (Akın, 2005).

Küreselleşmenin maddi ve kültürel etkisi, kapitalist tarzda farklılaşma türlerinin ortaya çıkması yönünde olmuştur. Örneğin, yeni belirlemekte olan konut biçimlerinde çok katlı toplu konutlar, apartmanlaşan gecekondu, yoksullaşmış viraneleşen gecekondu, bunlar ve başka biçimler gecekondu sakinlerinin yerleşme biçimlerinin farklılaştığını gösterir (Keyder, 2006, s. 190). Bu yeni küresel sistem ile kent ekonomileri, yaşam tarzları ve insanları ile tek bir sistem içine sokulmaya çalışılmaktadır.

Özellikle 1980'lerden sonra izlenen benzer politikalarla, ülkemiz kentleri de bu değişim/dönüşüm süreci içine girmiştir.

Anadolu Kaplanları ve Denizli

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde dünya ekonomisi ile eklemleme biçimi küçük-orta ölçekli sermaye ile kurulabilen, dış pazarlara dönük üretim yapılan, tekstil, gıda vb. emek ya da hammadde yoğun sektörlerle belli bir gelişme olanağı sağlamıştır. Büyük sermayenin daha az ilgi gösterdiği ve tekelleşme oranlarının daha düşük olduğu bu sektörlerde sağlanan gelişme, emeğin büyük kentlere oranla daha ucuz olduğu bazı illerdeki yatırımlarda etkili olabilmektedir.

Geleneksel sanayi yoğunlaşma alanları ve metropoliten bir niteliğe dönüşmüş olan İstanbul ve İzmir gibi büyük kent merkezleri, ard bölgeleriyle (hinterland) beraber ulusal ekonomideki ağırlığını korumakta, son yıllarda az gelişmiş bölge veya 'Kalkınmada Öncelikli Yöre' (KÖY) kapsamında nitelenen bazı illerde de, KOBİ'ler temelinde ve hatta ihracata dayalı olarak hızlı bir sanayileşme süreci gözlenmeye başlamıştır. Bu illerden en çok zikredilenler Konya, Kayseri, Denizli, Gaziantep, Çorum, Kahramanmaraş ve Malatya olmuştur. Anadolu kaplanları olarak adlandırılan bu iller, hem ucuz işgücü, hem hammaddeye yakınlık, hem belli bir sermaye tabanına sahip olması, hem de kamunun çeşitli desteklerinden yararlanabilmeleri sayesinde gelişme olanakları yakalayabilmiştir (DPT, 2000; Ataay, 2001). Yakaladıkları üretim biçimleri ile küresel üretim zincirlerine katılmayı başaran, Anadolu Kaplanları olarak anılan bu kentlerin kentsel mekânları da büyük kentler kadar olmasa dahi küreselleşmeden etkilenecek şekilde şekillenmektedir.

Anadolu kaplanlarından biri olarak tanımlanan Denizli, tarih öncesi çağlardan itibaren yerleşimin görüldüğü ve konumu itibarıyla bir geçiş yolu durumundadır. Kent, Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar olan sürede pek çok anlamda değişmiştir. Deprem kuşağında olan ve denizlere uzak kalan kent, 1970 sonlarından itibaren kentler hiyerarşisinde yerini yükseltmiş durumdadır. Ancak Denizli ekonomik anlamda

elde ettiği başarıyı kentsel mekânına aynı oranda yansıtamamıştır. Önemli depremler atlatıp eski mimari dokusunu mülkiyet, planlama ve rant sorunlarının da etkileriyle büyük oranda kaybeden kent hızlı bir şekilde büyümektedir.

Denizli'nin gelişiminde ve kentsel kimliğinin oluşmasında sanayileşmenin önemli katkısı olmuştur.¹ Kentin ekonomik, sosyal, kültürel ve demografik değişimi kent mekânının değişiminde etkin rol oynamaktadır. Denizli'de sanayileşmenin başlaması ve devamında gelen süreç olarak sosyal ve demografik değişim Denizli kentsel mekân kullanımı üzerinde ciddi değişimlere yol açmaktadır.

1973 sonrası Denizli'nin KÖY kapsamında değerlendirilmesi ve teşviklerden faydalanması sanayileşmenin artmasına, ihracatın artmasına, karayolları üzerinde fabrikaların çoğalmasına, kentin yoğun göç almasına neden olmuştur. 1970'li yıllarda başlayan sanayi atılımı kentte büyük dönüşümlere yol açmıştır. İmar planları bu dönemde hızlanmıştır. Denizli'de sanayi geliştiği ölçüde gerek sanayinin doğrudan etkisi gerekse dolaylı etki olarak hızlı kentleşme, betonlaşma, kat artışları ve rant kaygularıyla ortaya çıkan çarpık ve yoğun yapılaşma nedeniyle örnek kent imajı ve eski kent silueti kaybolmuştur. Denizli kent merkezinde gecekondulaşma ve yoğun apartmanlaşma başlamıştır.

1980 sonrası liberal ekonomi politikalarının etkisinde kalan Denizli, özellikle 1990 sonrası küreselleşmenin etkilerini hissetmeye başlamıştır. Küresel üretim zincirlerine tekstil sektörü ile bağlanan kentte sanayileşmenin mekânda yayılması, hizmet ve ticaret sektörlerinde gelişmeler, boş kentsel alanların azalması sonucu oluşan kentsel rantlar, artan göçler dönemin kentsel mekân şekillenmesinde etkili faktörler olarak sıralanabilir. Aşağıdaki bölümde küreselleşmenin Denizli'deki etkileri 1980 son-

¹ Denizli Sanayisi kent için o kadar ön plandadır ki, yapılan bir araştırma sonucu yayımlanan Kentler ve İlgeler adlı eserde, Denizli'nin simgesi olarak herkesin tahmini olabilecek horoz yerine, Buldan dokumacılığı ve el işleri gösterilmiştir (Oğuz ve Özkan, 2004, ss. 6-9).

rası sanayi ve sanayici kimlikleri, konut alanları ve tüketim mekânları çerçevesinde tartışılacaktır.

Yeni Sanayici Kimlikleri ve Denizli Kenti: Üçüncü Nesil Anadolu Kaplanları ve Uluslararası Sermaye Yatırımları

Kendi kaynaklarını harekete geçirerek sanayileşme sürecini başlatan ve bunu dış satıma dönüştürebilen Denizli'nin kentsel mekânının gelişmesinde sanayi faktörünün etkisi büyüktür. Sanayi bir taraftan kente çok sayıda işçi nüfusu çekerek planlı ve kaçak konut alanlarının gelişmesini teşvik ederken, diğer taraftan bizzat kendi tesis sayısını artırarak kent arazisinde kapladığı alanı genişleterek mekânsal yönden kentin görünümünü büyük ölçüde değiştirmiştir. Denizli'de işgücünün kullanıldığı sektörler kent içinde yer aldığı için kent üretim mekânına dönüşmüştür.

Denizli'de 1950'lerden başlayarak sanayileşme süreci, iç pazara yönelik küçük bağımsız üreticilikten büyük Fordist tarzda örgütlenmiş bir üretim yapısına doğru gelişmiştir (Türkün Erendil, 2000, s. 98). 1973-1981 yılları arasında KÖY kapsamında olan Denizli'de, teşvik tedbirleri ile sanayi yatırımları hız kazanmış ve tüm bunların kentsel mekâna etkisi genel anlamda olumsuz yönde gelişmiştir. Kent merkezini ve çevresini kaplayan sanayi tesisleri kenti içten ve dıştan kuşatmıştır. 1981 yılından sonra yatırımlar devlet teşvikleri ile desteklenmeye devam etmiştir.

1980'li yılların başından itibaren Denizli özellikle tekstil sektörüne dayalı sanayi büyüme sürecine girerek, dünya ölçeğinde önemli bir havlu-bornoz üretim merkezi haline gelmiştir. 1990'lı yıllarda tekstil sektöründe yapılan yatırımların miktarı yanında niteliğinde de önemli gelişmeler meydana gelmiş ve teknolojik düzey ilerlemiştir (Özaslan, 2005, s. 574). Yeni sanayi odağı olarak adını duyuran Denizli'de ferdi mülkiyette artış gerçekleşmiştir. Bunda, uzmanlaşılın tekstil sektörünün küçük işletmelerin kurulmasını mümkün kılan yapısı ve insanların yüksek ve yaygın girişimcilik potansiyeli önemli paya sahiptir (DPT, 2000, s. 190; Pınarcıoğlu, 2000, ss. 209-210). Denizli'nin gelişme sürecinde baskın olarak yerel sosyo-kültürel yapının yerel girişimcilik kültürünün tarihsel

evrim sürecinde kazanılmış davranış biçimleri önemlidir. Yerel girişimcilik dinamizmi gelişme sürecinin sonraki aşamalarında ortaya çıkan bölgesel, ulusal ve küresel yapının fırsatlarını kolayca içselleştirilmesine altyapı oluşturmuştur (Özaslan, 2007, s. 594).

1990'lı yıllarda Denizli yeni sanayi odağı olarak belirginleşmeye başlamıştır. 2000 yılında Denizli'nin işgücü potansiyelinin önemli bir odak oluşturmaya başladığı tespit edilmiş, tek kentten oluşan odak kent grubuna dâhil edilmiştir. Denizli'de kentsel nüfusta bir yığılma olmadığı halde işgücü büyümüş ve göreceli olarak Gaziantep, Eskişehir, Konya gibi kentleri geride bırakmıştır (Koroğlu, 2004, ss. 192-202). Denizli küreselleşme sürecinde eklemlendiği küresel ağları ve uluslararası pazarları çok iyi kullanarak gelişme göstermiştir.

1980 sonrası liberal ekonomi politikalarının etkisinde kalan Denizli, özellikle 1990 sonrası küreselleşmenin etkilerini hissetmeye başlamıştır. Küresel üretim zincirlerine tekstil sektörü ile bağlanan kentte sanayileşmenin mekânda yayılması, hizmet ve ticaret sektörlerinde gelişmeler, boş kentsel alanların azalması sonucu oluşan kentsel rantlar, artan göçler dönemin kentsel mekân şekillenmesinde etkili faktörler olarak sıralanabilir.

Denizli'nin ekonomisi yaşanan küresel ve ulusal ekonomik krizlerden olumsuz etkilenmektedir. 2008-2009 ekonomik krizinde yüzlerce firma kapanmış, binlerce kişi işsiz kalmıştır. Küresel ekonominin olumsuz gitmesi toplumsal yaşamda büyük etkiler yaratmış ve işsizlik sonucu kentte tersine göç yaşanmıştır. 2000'li yılların ortalarında Çin'in tekstil ürünlerinde sahip olduğu düşük ücret avantajı Denizli'de ihracat yapan tekstil firmaları üzerinde oldukça olumsuz etki yaratmış ve piyasa kaybına yol açmıştır. Yaşanan ekonomik krizler sonrası merkezi Denizli olan büyük şirketler üretim için yurtdışında Romanya, İtalya, Mısır, Özbekistan gibi ülkelerde yatırım yapmıştır. Halen daha orta ölçekli firmalar dahi bu ülkelerde yatırım yapmayı planlamakta ya da hammaddelerini (pamuk, iplik vb.) yurtdışından karşılayabilmektedir.

Denizlili girişimciler, Konya ve Kayseri’de görüldüğü gibi Avrupalılaştırma sürecini neredeyse yüzde yüz desteklemektedir. Denizli, aynı zamanda dini değerlerine sıkı sıkıya bağlı, muhafazakâr bir kenttir. Denizli’nin küresel ekonomiye uyum sağlama ve dinamik bir kent olma çabasındaki başarısını, tıpkı Kayseri ve Konya kentlerinde görüldüğü gibi, Ahilik geleneği, aile değerleri ve aile şirketlerinin şekillendirdiği ve ‘kendi kendine yeten’ bir ekonomik kültürel yapıya dayandırmak mümkündür. Denizli, kendi iç dinamikleriyle gelişen bir kenttir (Keyman ve Koyuncu-Lorasdağı, 2009). Denizlili güçlü işadamları İstanbul ve İzmir değil de, daha çok kendi memleketlerine yatırım yapmaktadır. Son dönemde kent ekonomisi devlet desteklerinden mahrum olmanın, Çin, Pakistan, Bangladeş, Vietnam, Mısır gibi ülkeler karşısında tekstil sektöründe dezavantajlı konumda bulunmanın verdiği sıkıntılarla boğuşmaktadır.

Bugün yönetim koltuğunda olan Anadolu kaplanlarının üçüncü nesli, yurtdışında ya da büyük kentlerden birinde en az lisans eğitimi almış, yabancı dil bilen, küresel ekonomi ve kültür ile entegre olan kişilerdir. Sanayiciler, sektörlerini ilgilendiren pek çok uluslararası fuarı sıkı takip etmektedir. Denizli Sanayi Envanteri sonucuna göre Denizlili ihracatçı firmaların, işyerince-doğrudan ihracat düzeyleri yüksektir (2012, s. 26). Bu da firmaların yapısı içinde artık kendilerinin doğrudan küresel pazarlara aracı olmaksızın eklemeliğinin ispatıdır. Ayrıca, üçüncü neslin ulusal ve uluslararası piyasalardaki markalaşma çabaları da dikkate değerdir.

Markalaşma çalışmalarına yönelik Denizli’deki sivil toplum kuruluşları da çalışmalar yapmaktadır. Denizli Sanayi Odası çeşitli kitaplar basmakta ve ortak marka projeleri için üyeleriyle toplantılar yapmakta, Denizli Ticaret Odası “Denizli Traverteni” isimli bir projeye ağırlık vermekte, Denizli İhracatçılar Birliği önderliğinde ise “Made in Denizli” projesi yürütülmektedir. Kolektif markalar ile Denizli firmaları, uluslararası piyasalarda rekabet avantajını kalite açısından devam ettirebilme mücadelesi içindedir. Markalaşma çalışmaları yurtiçinde başarıya ulaş-

muş firmalar yanında, markasını sadece dünyanın büyük kentlerindeki mağazalarında sunan firmalar da vardır (örn., Hamam, Zugo).

Denizli’de yıllarca Anadolu Kaplanları olarak nitelenen yerel girişimcilik dışında küresel sermaye yatırımları da dikkat çekicidir. Eski belediye başkanlarından Tıkıroğlu (kişisel iletişim, 06.05.2009)’nun ifadesiyle kente ilk küresel sermayeli yatırım önerisi 80’li yıllarda Fransızlar tarafından gelmiştir. Fransız bir firma kente hastane açmak için başvurmuş fakat kabul edilmemiştir. Aynı dönemde İzlandalılar Kuzey Avrupa Bankalar Birliği’nden 25 milyon dolar kredi onayı ile Denizli Kızılder’deki jeotermal kaynakları ısıtmada kullanmak için proje teklifi ile gelmiş ancak yine kabul görmemiştir.

Sermaye birikimi ve bitmek tükenmek bilmeyen kâr arayışı, kısaca kapitalist sistem ve genişlemeci mantığı, Denizli kentsel mekânında kendi faaliyetlerini kolaylaştıracak coğrafi mekânlar aramaktadır². Küresel sermaye Denizli’de çeşitli iş kollarında yatırım yapmaktadır. TÜİK (2012)’in yaptığı yabancı ortaklı girişimler anketine göre, Denizli’de faaliyet gösteren 30 civarında³ yabancı (ya da yabancı ortaklı) firma bulunmaktadır. 2007’de Gümüşler’de %100 yabancı sermayeli Orta Asya’ya, Hindistan’a ve Arap ülkelerine ihracat yapan, merkezi İsviçre olan bir firma cam fabrikası kurmuştur. Firma, yüksek fiyatlı, tıbbi amaçlı (camdan kemik gibi) ürünler üretmektedir. Firmanın, Amerika ve Almanya’dan sonra Denizli’de fabrika açmasının sebebi Denizli’de cam sanayinin gelişmiş olmasıdır.

² Dünyada, özellikle Avrupa’da, sanayide önde olan ülkelerde kişi başına düşen sanayi alanlarına bakıldığında, ortalama olarak 15-45 m² arasında değiştiği görülmektedir. Denizli kentsel alanında en son tespitlere göre, kişi başına 32 m² sanayi alanı düştüğü görülmektedir. Bu durum Denizli kentinin dünyada sanayide ilerlemiş diğer kentlerle aynı düzeyde olduğunun bir başka göstergesidir (Denizli Valiliği, 2008, s. 55).

³ Bazı firmaların girişim merkezleri İstanbul ve İzmir gibi büyük şehirlerde olup, Denizli’de şubeleri olduğu için (Nexans gibi) bunların sayısını tam olarak belirlemek zor olmaktadır.

Denizli ilinin Çal ilçesi Akkent kasabesindeki meyve suyu fabrikası ilk etapta köylülerce kurulan kooperatif yönetimindeyken, sonraları kötü gidişe bağlı el değiştirmiş ve Fransızlara satılmıştır (Y. Kaşıkçı, kişisel iletişim, 12.03.2009). İrlandalı bir grup, yıllık 2 milyon tona yakın üretim kapasitesiyle Türkiye'nin beşinci, Ege Bölgesi'nin en büyük çimento fabrikası olma özelliği taşıyan Denizli Çimento'nun yüzde 50 hissesini almıştır (B.Kılınç, kişisel iletişim, 11.01.2013).

Tarım açısından, Denizli'nin verimli tarım toprakları İsraili bir firmanın dikkatini çekmiştir. Denizli'nin torf toprağı madeni için İsraili bir şirket, torf yatağının tamamını kiralama, ortaklık ve yatırım teklifinde bulunmuştur. Denizli ve çevresinin endüstriyel büyümesi ve yeniden yapılanmasında, önemli bir girdi olan elektrik enerjisi sağlanması için Denizli'nin Kaklık beldesinde net 775 MW üretim kapasiteli bir doğalgaz kombine çevrim santrali kurulması ve işletilmesi projesine Avrupa'nın önde gelen beş elektrik ve gaz şirketlerinden biri %70 ortak olarak yer almaktadır. 2012 Aralık ayında, Türkiye'nin en büyük 500 firması arasında bulunan ve en büyük oluklu mukavva üreticilerinden biri olan Dentaş Ambalaj ve Kağıt Sanayi'nin yüzde 79.3'ü Avusturyalı bir firmaya 110 milyon 386 bin dolara devredilmiştir ("Dentaş'ın", 2012). Bu gelişmeler, başarılı, kurumsal Denizli markalarının artık uluslararası yatırımcıların ilgisini çektiğini göstermektedir. Forum Çamlık Alışveriş Merkezi (AVM), Denizli'de yapılan en büyük küresel sermayeli yatırımlardan biridir (Resim 1). Denizli'de küresel sermaye ile gerçekleştirilmesi planlanan birçok proje vardır. Bunlardan biri kentin turizm bölgesi Pamukkale'de, Türk-Fransız ortak yatırımıyla 70 bin metrekarelik alanda sağlık, kür ve rehabilitasyon hizmetinin verileceği bir termal şehir kurulmasıdır. Tüm bunların dışında Denizli'deki büyük ölçekli kârlı firmalar için yabancı ortaklıklar kurulması gündemdedir. İleriki yıllarda gıda sanayi, kaplıca ve sağlık turizmi, uluslararası taşımacılık, organik ve örtü altı tarımsal üretim gibi alanlarda daha fazla doğrudan yabancı

sermaye yatırımları veya işbirliklerinin Denizli’de boy göstermesi beklenmektedir. Denizli’de bazı kamusal yatırımlar da yabancı firmalar aracılığıyla yapılmaktadır; katı atık bertaraf tesisi Alman bir firmayla ortak yapılmıştır. Kentsel dönüşüm projelerinde finansman, Dünya Bankası tarafından sağlanmaktadır. Tüm bu yatırımlar ve projeler kentin küresel üretim zincirlerine giderek daha bağlı olduğunu ispatlamaktadır.

Resim 1: Kent merkezinde konut alanları ile iç içe olan Denizli Forum Çamlık AVM
Kaynak: www.forumcamlik.com (11.01.2008)

Denizli’de Yeni Konut Alanları: Çıkılmaz Sokaklardan Korunaklı Sitelere

Denizli’de ilk yerleşim bugünkü Bayramyeri-Kaleiçi yöresinde başlamıştır. Zamanla İzmir Karayolunun çekimi ile yerleşim kuzeybatıya doğru gelişmiş, ve bu gelişim İstasyon ve Sümerbank fabrikası ile hızlanmıştır. Bu devreden sonra dairesel bir büyüme gösteren kent Tavas-Acıpayam yönünde ve vadinin en verimli tarım alanları yönünde gelişmiştir. Tarihi

merkez kuzeye toplanmış, ticaret büroları ve resmi kurumlar güney yönünde İstiklal Caddesi boyunca gelişmiştir. Zamanla İstiklal Caddesi yerleşimin omurgasını oluşturup, konut alanları bu yolun doğu ve batısında yayılmıştır. Denizli kentinin ilk planlama çalışmaları (1960) ile birlikte kentte konut gelişimi İzmir, Ankara, Tavas Karayollarının belirlediği yönlerde devam etmiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Denizli’de evler ahşaptan, içinden arık geçen bahçeli ve tek katlıdır. Sokaklar, caddeler daracık, yolların her iki yanına dikilen çınarlar ile yollar gölgeliktir (Özkaya, 1994, s. 90). Yollar mevcut kadastral duruma göre geçirildiği için, 15 m. ile girip 4 metre ile çıkan, S şeklinde, Z şeklinde zikzaklı yollar ve U şeklindeki çıkmaz sokaklar Denizli eski kentsel mekânının belirgin özelliklerindedir (A.Marım, kişisel iletişim, 01.03.2009; Z.Tıkıroğlu, kişisel iletişim, 06.05.2009).

Denizli endüstrisinin hız kazandığı 1950-60’lı yıllara dek kırsal görünümü bahçe içindeki yerleşme devam etmiştir. Eski kent dokusu bu tarla bahçeler etrafında dolanan yollar, bahçelerin aile içinde parçalanıp dağılması ile oluşmuştur (İnceoğlu, 1988, s. 292). 1985 yılına dek daha çok olan eski yapılar, sonraki 10 yılda yol açmak, meydan yapmak ve yeni imar adaları oluşturmak sürecinde yok olmuştur (Küçük, 1996, s. 267).

Denizli’de düzensiz konut gelişimleri sanayi-merkez ilişkilerine bağımlı olarak gelişmektedir (Erkin, 1983, s. 11). 1973 yılında Denizli’nin teşvik kapsamına alınması ile sanayileşmede hızlı atılımların olmasına bağlı olarak kent nüfusu artmış, kır nüfusu azalmıştır. Kent merkezi yoğunlaşmış, bahçe içindeki tek katlı konutlar yerine apartmanlar dikilmeye başlanmıştır. Gerek yanlış yapılan 1964 tarihli imar planı gerekse bilinçsiz ve duyarsız yapılaşma sonucu Denizli kentinin kendine özgü mimari yapısı yok olmuştur (Y. Kaşıkçı, kişisel iletişim, 12.03.2009). Kentin çağdaşlaşması, yapılaşma olarak algılanmıştır. Öyle ki Pamukkale’de devlet eliyle bir motel inşa edilmiştir. Kent merkezinde belediyeye gelir elde etmek için kale surları üzeri tüccarlara satılmıştır. 1990 yılında, Pa-

mukale Sempozyumu ile ilk kez kentsel koruma bilinci gündeme gelmiştir (İ. Şenel, kişisel iletişim, 04.04.2009; A. Marim, kişisel iletişim, 01.03.2009). Kentin sosyal, ekonomik ve mekânsal dönüşümü bu dönemde belirgindir. 1970'ler ve 1980'ler kentin 1950 öncesi 20 bin olan nüfusun 100 binleri aştığı ve Denizli'nin bölgesel bir endüstri kentine dönüştüğü yıllardır⁴. Bu dönemde nüfus artışına paralel kentsel konut ihtiyacı artmıştır. Konut talebini karşılamaya yönelik, kent merkezinde yoğun bir yapılaşma ortaya çıkmıştır (Resim 2). Buna bağlı oluşan spekülâtif baskı, doğal kaynaklar, tarım alanları ve tarihi değerleri üzerinde ciddi bir tehdit oluşturmaya başlamıştır. Bu konu hakkında eski belediye başkanı Nihat Zeybekci'nin açıklamaları çok yerindedir:

Denizli merkezinde bahçeli evler terk edilerek önce Çaybaşı, Saltak zenginlerin dolduğu yapılaştığı yer, sonra en çok 4-5 sene sonra Çaybaşı, Saltak Denizlili zenginler için popüler yer olmaktan çıktı. Atatürk caddesine indik, hızımızı alamadık Halk Caddesine indik, devam ettik. İstiklal Caddesi, Atatürk Caddesinde bir daire 100 birim değerinde ise ilk popüler olduğunda 3 sene sonra 50 birimden aşağı indi. Önce aldık sonra kaybettik. Rantını aldık geçtik ötekine. Sonra kentin etrafına gittik. Bağbaşına gittik. Orasını da hallettik. Çamlık merkezi biraz korundu ama biraz aşağısı Mehmetçik Mahallesi yine aynı akibete uğradı. Servergazi'ye geçtik. Denizlinin 1. sınıf konut alanı ilan ettik ve hep beraber seyrettik. Servergazi'de 7 metrelik yollara 7 katlı apartmanlar diktik. Kötü huylu virus ile kentte kara lekeler oluştu. Ne eğitim alanı, ne spor alanı bıraktık. Rantını aldık, şimdi hayıflanarak başka alanlara doğru gidiyoruz. O kadar geniş bol alanlar içinde 7-8 katlı apartmanlar yaptık. Balkonlar arası mesafe 3-4 mt. Oraları 150 bin liradan sattık, şimdi 50-70 bin lira. Denizli'nin tamamında 35-40 yılda önemli yerlerini hallettik. Bundan sonra yapacağımız yerlerde de buna yatkınız. Bu toplumsal baskı olduğu sürece buna belediyenin dayanması, kamu kurumlarının dayanması çok zor. Onun için çevredeki belediyeler dayanamadı. Rantını alarak bu kenti bu hale getiren bu nesildir. (...) kentte basit bir tramvayı bile geçirecek yol bırakmamışız.

⁴ 1927 yılındaki ilk nüfus sayımında 16 bin olan Denizli şehir merkezi nüfusu, 1935'de 17 bin, 1945'de 20 bin, 1955'de 30 bin, 1970'de 80 bin, 1980'de 135 bin, 1990'da 203 bin, 2000 yılında 273 bin ve 2007'de 323 bin olmuştur.

Merkezde otopark sorunu için 2-3 arsayı kamulaştırma bedeli 10 milyon TL'ye varıyor (N. Zeybekci, Kişisel iletişim, 10.12.2009).

1980'li yıllarda merkezi hükümetin ülke çapında uyguladığı konut stokunu arttırma politikası Denizli'de de çok sayıda konut fazlasını ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde mevcut konut stoklarının %6'sı boş durumdadır (Arıcan, 2000, s. 83). Denizli kentinde 1984-1998 yılları arasında üretilen toplam konut alanlarının aynı dönemde artan nüfusa oranı kişi başına 115 m² konut gibi astronomik düzeydedir (Hovardaoğlu, 2000, s. 95). Ancak bu konut stokunun eritilmesinde, 1992 yılında açılan Pamukkale Üniversitesi ile kentteki sanayi ve ticaret alanlarındaki gelişmeler etkili olduğu söylenebilir.

Resim 2: Denizli MİA: Bayramyeri-Kaleiçi semti ve civarı
Kaynak: Denizli Belediyesi Arşivi

Merkez ve çevresi yüksek yoğunluğa sahip kentte, merkezden uzaklaştıkça konut yoğunluğu azalmaktadır. Kentin güney kısmında kısmen gelir düzeyi düşük olanlar yanında, kent merkezinden kaçan üst gelir grubundan bazı aileler de yerleşmektedir. 1980'li yıllarda bu yerleşim az

yoğunluklu iken, 2000'lerde Bağbaşı ve Tekkeköy mevkiinde boş arsa bulmak neredeyse imkânsızdır. Bu yapılaşma da jeolojik verilerle uyumsuz ve tarımsal topraklar aleyhine oluşmuştur.

Sanayileşmenin artması ile tekstil sektörü parlamış ve işçi ihtiyacı artmıştır. Çevre köy ve kasabalardan hatta illerden gelen göçmen işçileri konut sorununu çözmek adına kentin çeperine yerleşmiştir. Denizli'de gecekonduların alanları daha çok kenti diğer kentlere bağlayan karayolları üzerinde veya yakınındadır. Kentin mekânsal büyümesi kentin alt gelir gruplarının yerleşim alanlarının da giderek yayılmasını sağlamıştır. Kentteki kaçak yapılaşmanın en önemli sebeplerinden biri imar planı yapımındaki gecikmedir.

1965 sonrası Denizli Belediyesi tarafından birçok semt ve mahallede imar uygulaması yapılmıştır. Dokuzkavaklar, Sevindik, Karşıyaka, Yeşilyurt, Bakırlı, İlbade, Sırapapılar, Fatih, Cumhuriyet, Deliktaş gibi kaçak yapılaşmanın çok yoğun olduğu bazı mahallelerde başlatılan imar uygulaması çalışmalarının bitirilmesi çok uzun yıllar almıştır. Belediye'nin bu gecikmesi sonucu bu mahalleler kaçak yapılarla dolmuş, yeni inşaat yapılacak yer kalmamıştır. Kaçak yapılarla dolan bölgeler hakkında sonradan yapılan imar uygulamalarının fazlaca bir faydası olmamaktadır.

2005 tarihli 1/25000 ölçekli Denizli Kent Bütünü Nazım İmar Planında, gecekonduların dönüşümüne esas 'Toplu Konut Alanları' ayrılmıştır. 5393 sayılı Belediye Kanununun 69. ve 73. maddelerine dayanılarak, Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ) ile işbirliği yapılmış, Karşıyaka ve Aktepe semtlerinde 'Gecekonduların Dönüşüm Projeleri' uygulanmıştır (Resim 3). Son yıllarda Denizli'de de diğer Anadolu kentlerinde olduğu gibi TOKİ'nin toplu konut alanlarındaki belirleyiciliği kabul edilmiştir (Resim 4).

Karşıyaka Mahallesi kentsel dönüşüm öncesi

Denizli AK Parti milletvekili N. Zeybekci ve Denizli Belediye Başkanı O. Zolan, kentsel dönüşüm projesi kapsamında AK Vadi evlerini gezerken
Kaynak: <http://www.haberler.com/denizli-de-17-milyon-liralik-ak-vadi-parki-nin-3830647-haberi/> (E.T. 17.01.2013)

Yeni üretim ve tüketim ilişkileri ve hizmetler sektörünün yeniden organizasyonu ile birlikte Denizli’de gelir gruplarında ve bu gelir gruplarının yaşam alanlarında (konut, çalışma, eğlenme, dinlenme) önemli farklılıklar oluşmakta ve bu durum mekânın kullanımına da yansımaktadır. Denizli kentsel mekânı zamanla büyüdükçe, içinde yer alan konut, sanayi ve gecekondu bölgeleri de farklılaşarak gelişmiştir. Sanayinin ve diğer bileşenlerinin kent mekânında yaygın olarak yer alması, işçilerin kente göç etmesi, konut arzının talebi karşılayamaması sonucu gecekonduların oluşumu ve aşırı betonlaşma, üst gelir gruplarının kent merkezini terk edip çevrede kapalı yerleşimlere taşınması, boşalan alanların hizmet sektörü ya da daha alt gelir grubu tarafından işgal edilmesi, kentin büyüyen ekonomisine koşut bankaların daha fazla şube açması, kent nüfusunun artışına paralel hizmet sektörünün büyümesi, konut alanlarının kentin farklı bölgelerine yayılması yollarıyla mekânın kullanımında farklılıklar meydana gelmiştir. Denizli’de gelir gruplarına bağlı mekânsal ayrışma çok nettir. Toplumsal kesimler arasında süren ve giderek artan farklılıklar, mekânsal açıdan da desteklenmekte ya da bu ilişkiler en iyi şekilde mekânsal farklılıklar biçiminde açığa çıkmaktadır. Kentin belli semtlerinde belli gelir grubuna ait kişiler yaşamaktadır. 1980’lerden sonra ve 1990’larda orta gelir grubuna yönelik kentin çevresinde uydu kentler yapılmaya başlanmıştır. Askeri sahanın batısında Atakent ve Yenişehir Mahalleleri bu toplu konut girişimlerinin sonucudur. Üst gelir grubu, kent dışında Bağbaşı, Yenişehir, Çukur, Karıcı gibi kentin yeni gelişen ya da kentin prestijli alanlarında (Çamlık, Mehmetçik) bazen kentten soyutlanmış korunaklı özel yaşam alanları şeklinde yerleşme göstermektedir. Üst gelir grubunun yerleştiği ya da alt gelir grubunun yaşadığı mekânlar/semtler kentte net olarak birbirinden ayrılmaktadır.

Yeni Tüketim Mekânları: Sümerbank’tan SümerPark’a

1990’larda Denizli’de ekonomik yapıda tarım ve ona dayalı ticaret azalmış, gelirden sanayi ve hizmet sektörünün payı artmıştır. Bu dönemde belirli bir olgunluğa ulaşan üreticiler, seksenli yıllarda edinmeye başla-

dıkları sermaye birikimlerini üretim kapasitelerini arttırmaya yönlendirerek, işletmelerini büyütme sürecine girmişlerdir. Böylece orta ve büyük ölçekli işletmelerin sayısı artmaya başlamıştır. Bununla birlikte ihracatın getirdiği yüksek kâr marjları yeni tekstil firmalarının üretime katılmasını sağlamıştır. Tüm bunlar, kentteki gündelik yaşam ve toplumsal ilişkileri de değişime uğratmıştır. 1980-1990 arası dönemde, kentte sermaye birikimleri ile alım güçleri yükselen üst gelir grubu kentin ticari hizmetlerini yeterli bulmamış ve genelde şehir dışından alışveriş yapmayı tercih etmiştir. Bu dönemde kentte büyük AVM'lerin açılması gereği düşüncesi ortaya çıkmıştır. Bu gereksinimi destekleyen bir başka unsur da, tek merkezli ve yoğun-çarpık yapılaşma biçiminde gelişen Denizli Merkezi İş Alanını (MİA) rahatlatmak olmuştur; kentin diğer semtlerindeki insanların sosyal donatı, alışveriş, kamu hizmetlerinden yararlanma ve eğlenme-dinlenme ihtiyaçlarını daha doyurucu ve konforlu olarak karşılamak için de AVM'lere ve benzeri mekânlara ihtiyaç doğmuştur.

EGS Park AVM, tüm bu ihtiyaçları karşılamak amacıyla Denizli'de kurulan ilk AVM'dir. Denizli İl Özel İdaresi ve Denizli Belediyesi'nin katılımı ile 1971 yılında kurulan Ege Giyim Sanayicileri Birliği tarafından yapılmıştır. Birliğin amacı Denizli'nin ekonomik, sosyal ve kültürel yönden gelişimini sağlamak, iç turizmi canlandırmak, kentin hinterlandını tanıtmak ve fuar tesisleri kurmak, kurdurmak, kurulu olanları geliştirmektir (Denizli Valiliği, 1998, s. 179; Gökmen, 2001, s. 48). EGS Park AVM ilk açıldığı dönemde sinemaları ve diğer eğlence mekânları ile çekim merkezi oluştursa da, kent merkezine uzak kaldığı ve kent merkezinde yeni AVM'ler açıldığı için zamanla gözden düşmüştür. Şu an AVM'nin çok büyük bir bölümü şehirlerarası otobüs terminali olarak kullanılmaktadır.

Marketix AVM, Ankara karayolu üzerinde, kent ile organize sanayi bölgesi arasında tekstil işi yapan yerel bir girişimci tarafından açılmıştır. Hem kentin biraz dışında yer alması hem de ardı ardına yeni küresel sermayeli veya Teraspark gibi sonradan küresel sermayenin kontrolüne geçen AVM'lerin kentte açılması sonucu kapanmak zorunda kalmıştır.

Teraspark AVM, Denizlili bir girişimci tarafından Yenişehir semtinde kurulmuştur. AVM hisselerinin büyük çoğunluğu daha sonra Hollandalı bir firmaya devredilmiştir. 40 milyon dolar yatırım ile hayata geçen 82 bin metrekarelik alanı ile açıldığında Türkiye’de beşinci büyük AVM’dir. Kent merkezine nispeten uzak kalan, orta ve üst gelir grubunun konut alanı olarak son on yılda çok hızlı büyüyen Yenişehir semtinde TerasPark AVM de çekici bir unsur olarak rol oynamaktadır.

Forum Çamlık AVM⁵ Hollandalı bir firma tarafından kurulmuştur. Kent merkezinde konut alanlarıyla çevrili bir yerde bulunan AVM neredeyse bugün kentin yeni merkezi iş alanı haline gelmiştir. Forum Çamlık AVM’nin bulunduğu alan, kent içindeki önemli yol kavşaklarından birinde yer alması ve iş yapma potansiyelinin yüksekliği ile tekildir. Bulunduğu alanda farklı kentsel kullanımlar için değişken olumlu ve olumsuz dışsallıklar yaratan Forum Çamlık AVM, çevresinde yeni arz ve talep fonksiyonu oluşturmaktadır. Forum Çamlık AVM çevresindeki apartmanların alt katları değişime uğratarak, yeni işyerleri açılmaktadır. Kentin sıkışık, otopark yetersizliği sorunu yaşayan ve aşırı pahalı MİA’sına -ofis ve muayenehane gibi açılardan olmasa bile- alışveriş merkezi olarak kullanım açısından alternatif alanlardan birisi olma olasılığını kuvvetlendirmektedir. Forum Çamlık AVM bazı olumsuz gelişmelere neden olmuştur: AVM’nin açılmasından sonra özellikle kent merkezindeki bazı dükkânlar rekabete dayanamayarak kapanmıştır. Çevresinde trafik sorunu ortaya çıkmıştır. Kurulduğu bölge artık neredeyse kentin yeni merkezi haline gelmiştir.

SümerPark AVM, 2010 yılında İzmir karayolu üzerinde, 2. Sanayi Sitesi ile iç içe bir alanda eski Sümerbank fabrikası arazisi üzerinde kurulmuştur. Sümerbank fabrikası, Cumhuriyetin ilk yıllarında, modernleşme

⁵ Forum Çamlık AVM hakkında daha detaylı bilgi için bakınız: P. Savaş Yavuzçehre ve Hüseyin Özgür, “Denizli’de Bir Alışveriş Merkezi Arazisinin Dönüşüm Öyküsü”, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 6-7-8 Kasım 2008, 32. Dünya Şehircilik Günü Kolokiyumu: Kentsel Yeniden Yapılanma: Kazananlar, Kaybedenler Bildiriler Kitabı, ss. 619-643, İstanbul.

dönemine denk gelen süreçte Denizli kentsel mekânında yapılan ilk devlet yatırımdır. İçinde sadece bir sanayi tesisi değil, aynı zamanda çalışanları için birer 'yuva,' çocukları için okul, market ve birçok kültürel etkinliğin yapıldığı çeşitli mekânları da içeren kentsel ölçekte bir organizasyon idi. Sümerbank ayrıca kentin tekstil alanındaki atılımlarında çok önemli rol oynamıştır. Kentteki ilk büyük tekstil fabrikası olma niteliği yanında, burada yetişen ustalar sonraları kentte yeni açılan firmalarda çalışmıştır. SümerPark AVM, fabrikanın arazisi üzerine İsraili bir firmanın ortaklığı ile yapılmıştır. 230 bin metrekarelik inşaat alanı kapsamında büyük çaplı bir gayrimenkul yatırım ortaklığı tarafından 608 lüks konut, 110 bin metrekarelik alışveriş merkezi, 4 yıldızlı otel⁶ ve 150 yataklı hastanenin yer aldığı Proje, Denizli'nin ve Ege Bölgesinin en büyük çok bileşenli kentsel dönüşüm projesi olma iddiasındadır. Proje kapsamındaki otel ve hastane henüz faaliyete geçmemiştir.

Denizli kentinde alışveriş imkânları ve dinamikleri, Ege Bölgesinde sanayi, ticaret, turizm, tarım sektörleri açısından önemli bir orta ölçekli kent olan Denizli ili ve kentinde küreselleşmenin doğrudan ve dolaylı etkileri gözlemlenmektedir. Küresel üretim zincirlerine bağlı olan kent, son yıllarda ardı ardına açılan alışveriş merkezleri ile küresel tüketim zincirlerine de entegre olmaktadır. Kentte orta ve büyük ölçeklerde küresel yatırım görülmektedir. Denizli'de ardı ardına açılan büyük alışveriş merkezlerinin hemen hepsi daha evvel kamusal alan olan yerlerde ve yabancı sermaye ile kurulmuş/ortaklıdır. Kentte yerel sermaye ile açılan AVM'lerin kapanması ya da başarısızlığı ise kent ekonomisindeki küresel aktörler karşısında yerel girişimcilerin yaşadıkları zorluklara bir örnek teşkil etmektedir.

⁶ Tanınmış otel zincirleri (Dedeman, Anemon, vb.) son yıllarda Denizli'de kent içinde dört ve beş yıldızlı oteller açmıştır. Daha evvel günübirlik ticaret amacıyla gelen yerli ya da yabancı misafirler Pamukkale'deki otellerde ağırlanırken, kent içinde ardı ardına açılan bu oteller ticaret erbabı ve sanayicileri rahatlatmıştır.

Sonuç

Denizli'nin küreselleşme bağlantısı ilginç bir noktadadır ve büyük ölçüde kendisine özgüdür. Denizli birkaç bin yıldır, küresel bağlantıları olan bir kenttir. Böyle bir mirası taşır. Laodikya, Hierapolis, Collossae antik kentleri bunun kanıtıdır. Denizli karayolu ulaşımını her yöne çift yönlü yollarla, yapılacak İzmir-Denizli-Burdur-Antalya hızlı ve çift hatlı trenle, ve nihayet Çardak uluslararası havalimanı ve lojistik demiryolu köprüsüyle, kurulması planlanan demiryolu lojistik köyü ile küresel ve elbette ulusal sistemlere daha fazla eklenilebilir. Kentin küresel ölçekte iş yapabilecek girişimcileri ve küresel ölçekte üretip sunacağı turizm, kaplıca, organik tarım, gıda sanayii, metal ve kablo sanayii, ev tekstili gibi ürünleri vardır. Denizli, yeni liberal ideolojinin, piyasa sisteminin ve ticari kaygıların egemenliğindeki küresel sistemin işlerliğine, İstanbul üzerinden ve doğrudan katkı sağlayan bir kenttir. Bu katkı, küresel piyasanın istediklerini üreterek ya da istediklerini tüketerek yapılmaktadır. Kentsel mekânının kullanımı da bu küresel işbölümüne ve bu işbölümünün gerektirdiği üretim, nüfus hareketi, ulaşım, yerleşme ve tüketim hareketlerine göre belirlenmektedir.

Denizli kentsel mekânı piyasa güçlerinin dinamikleri, ve sanayi, ticaret ve hizmet sektörü kapitalizminin ihtiyaçları tarafından şekillendirilmektedir. Denizli'de kentsel mekânın şekillenmesindeki ana faktör sanayileşmedir. Denizli sanayisi, küresel piyasalara üretim yapan bir piyasadır. Kent, özellikle tekstil sektöründe ülkemizin lokomotif şehirlerinden biri durumundadır. Sanayi istihdam yaratmakta, bu da kente göçü hızlandırmaktadır. Göç nüfus artışını, nüfus artışı da kentin büyümesini ve kentlinin artan ihtiyaçlarını getirmektedir. Kentin artan ve farklılaşan ihtiyaçları da son yıllarda küresel tüketim zincirlerine bağlanan ticaret ve hizmet sektörleri ile giderilmektedir. Kentsel mekânda neoliberal politikalar çerçevesinde yeni yatırım ve tüketim alanları AVM'ler ile kendini göstermekte olup, kent yeniden şekillenmektedir.

Günümüzün tüketim kültürü anlayışından kentsel mekânlar da payını almakta, barınma, dinlenme, eğlenme ve çalışma mekânları giderek

tüketim ile özdeşleştirilmektedir. Bu yeni küresel sistem ile kentlerimiz de ekonomileri, yaşam tarzları ve insanları ile tek bir sistem içine sokulmaya çalışılmaktadır. Özellikle 1980'lerden sonra izlenen benzer politikalarla, ülkemiz kentleri bu değişim/dönüşüm süreci içine girmiştir. Küreselleşme ile bir örnek kentler amaçlanmaktadır. Bu durum Denizli örneğinde, ağırlıklı tüketim mekânlarının mimari ve yerleşim açısından benzeşmesi ve bu mekânlarda bilindik ulusal ve küresel işletmelerin yer alması açısından geçerlidir.

Küreselleşmenin ortaya çıkardığı sonuçlardan birisi olan tüketim toplumunun izleri de Denizli'de rahatlıkla görülmektedir. Küreselleşme ile ekonomik vurgulu yeni dünya değerlerinin kentsel mekân üzerindeki belirleyicilikleri nettir. Denizli kentsel mekânı da diğer kentlerimizde olduğu gibi tüketim mekânı olmaya doğru değişmektedir. Kamu alanları üzerinde kamu yararı götmeyen istemler gerçekleştirilmektedir. Küreselleşme ile kentteki kamu alanları yitirme sürecine girmiştir. Kamu taşınmazları toplum yararlı kamusal amaçlarla kullanılabilirken, özelleştirme süreci ile rant tesislerine dönüştürülmektedir. Kapitalizmin Denizli kentsel alanında coğrafi yayılması karşısında mekânın özgünlüğü de yok edilmiştir. Denizli kenti mekânsal gelişiminde kent birçok imgesel niteliğini kaybetmiştir. Kente modern anlamda yapılan yenilikler genelde kentin kendine özgü değerlerini yok ederek yapılmaktadır. Kapitalizmin zamanı Denizli'de Işık'ın (1994, s. 30) da belirttiği gibi, sürekli, geri dönüşü olmadan ileriye doğru akmaktadır. Denizli kentsel mekânı edilgen, homojen, soyut ve içi boşaltılmış bir mekândır.

Küreselleşme sürecinde uluslararası sermaye, mal ve hizmet akışlarından daha fazla pay kapabilme telaşı içine sokulan kentler, günümüzde üretim merkezi olmaktan çok, birer tüketim merkezi haline gelmektedir. Türkiye'deki kentlerin değişimleri bu yönde olurken, araştırma örnekleme olarak alınan Denizli'de de bu dönüşümler içsel dinamiklerce yönlendirilmekten çok, artan oranda küreselleşmeye paralel politikalarla dışarıdan dayatılmaktadır. Denizli kenti örnekleme olarak alınarak, küreselleşme sürecinde sadece İstanbul gibi büyük metropollerin veya An-

talya gibi çok önemli turistik destinasyonların değil, aynı zamanda orta ölçekli kentlerin de etkilendiği ortaya konulmuştur.

Kaynakça

- Akın, E. (2005). Küreselleşme, kent ve mekan. *Bülten*, 36, 6-9. 10 Haziran 2006 tarihinde <http://www.mimarlarodasiankara.org/dosya/bulten-36.pdf> adresinden erişildi.
- Ali Marım ile kişisel iletişim, 01.03.2009.
- Aslanoğlu, R. (2000). *Kent, kimlik ve küreselleşme*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Ataay, F. (2001). Türkiye kapitalizminin mekansal dönüşümü. *Praksis*, 2, 53-96.
- Barış Kılınç ile kişisel iletişim, 11.01.2013.
- Çavuşoğlu, E. (2004). *Hegemonik bir süreç olarak Türkiye kentleşmesi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Denizli Çimento. (t.y.). Şirket profili. 10 Haziran 2009 tarihinde <http://www.denizlicimento.com.tr/index.php?mid=18> adresinden erişildi.
- Denizli Ticaret Odası. (2008). *Ekonomik yönü ile Denizli*. Denizli: Denizli Ticaret Odası Yayınları.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2000). *8. beş yıllık kalkınma planı, bölgesel gelişme özel ihtisas komisyonu raporu*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
- Eraydın, A. (2001). Küreselleşme-yerelleşme ve işlevleri farklılaşan kentler. *Prof. Dr. Cevat Geraç'a armağanı içinde* (ss. 363-392) Ankara: Mülkiyeliler Birliği Yayınları.
- Erkin, E. (1983). *Denizli merkez nazım imar planı raporu*. Denizli: Denizli Belediyesi.
- Friedman, J. (1986). The world hypothesis. *Development and Change*, 17.
- Friedmann, J. ve Wolf, G. (1984). World city formation: An agenda for research and action. *International Journal of Urban Planning and Regional Research* 6, 309-344.
- Friedmann, M. (1988). *Life space and economic space*. New Brunswick, NJ: Transaction Books.
- Gökmen, H. (2001/2002). Bir outlet merkezi: Denizli EGS Park Alışveriş Merkezi. *Ege Mimarlık*, 11-12 (40-41), 48-49.
- Harvey, D.(1997). Between space and time: Reflections on the geographical imagination. *Annals of the Association of American Geographers*, 80, 418-434.
- Hovardaoğlu, O. (2000). *Türkiye'de toplu konut uygulamalarının kent makroformuna etkileri: Denizli örneği*. Yayımlanmamış lisans bitirme projesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İzmir.
- İbrahim Şenel ile kişisel iletişim, 04.04.2009.

- Keleş, R. (2001). Küreselleşme ve yerel yönetimler. *Cevat Geray'a armağan* içinde (ss. 563-575). Ankara: Mülkiyeliler Birliği Yayınları.
- Keyder, Ç. (2006). Enformel konut piyasasından küresel konut piyasasına. Ç. Keyder (Der.) *İstanbul küresel ile yerel arasında* içinde (ss. 171-191). İstanbul: Metis Yayınları.
- Kiper, P. (2009). Bir Cumhuriyet dönemi yapıtı: İller Bankası. 15 Temmuz 2009 tarihinde <http://www.kentlob.net/index.php/Bir-Cumhuriyet-Donemi-Yapiti-iller-Bankasi.kent> adresinden erişildi.
- Köroğlu, N. T. ve Köroğlu B. A. (2004). Türkiye’de imalat sanayinin mekansal organizasyonunun tarihsel değişim sürecinde bölge-kentlerin değişen rolü. *Değişen dönüşen kent ve bölge 8 kısım dünya şehircilik günü 28. kolokiyumu bildiriler kitabı* içinde (ss. 191-202).
- Küçük, B. (1996). Yapı-çevre etkileri ve Denizli’de eski hayat. *HABİTAT II kent zirvesi, İstanbul 1996 uluslararası bilimsel toplantılar* içinde (ss. 263-271). İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.
- Nihat Zeybekci ile kişisel iletişim, 10.12.2009.
- Özaslan, M. (2007). Denizli ekonomisinin durumu ve gelişimine ilişkin farklı açıklamalar Denizli’nin kalkınma sürecinin tarihsel aşamaları: Birikimsel bir süreç olarak yerel kalkınma. A. Özçelik vd. (Der.) *Uluslararası Denizli ve çevresi tarih ve kültür sempozyumu, bildiriler kitabı, 2. Cilt* içinde (ss. 579-596). Denizli: Pamukkale Üniversitesi.
- Özaslan, M. (2005). Küyerelleşme Sürecinin Türkiye’deki Yerel Kurumsal Yapılara Yansımaları. H. Özgür ve M. Kösecik (Der.) *Yerel yönetimler üzerine güncel yazılar -I: Reform*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Özkaya, Y. (1994). *Milli mücadelede Ege ve çevresi*, Ankara, 1994.
- Pamukkale Üniversitesi (2012). *Denizli tekstil sanayi envanteri*. Denizli.
- Pınarcıoğlu, M. M. (2000). *Development of industry and local change*. Ankara: METU Faculty of Architecture Press.
- Pustu, Y.(2006). Küreselleşme sürecinde kent “antik site’den dünya kentine. *Sayıştay Dergisi*, (60), 129-130.
- Sassen, S. (1991). *The global city: London, New York, Tokyo*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Sennett, R. (2002). *Ten ve taş batı uygarlığında beden ve şehir*. (Çev. T. Birkan). İstanbul: Metis.
- Türkün Erendil, A. (2000). Mit ve gerçeklik olarak Denizli üretim ve işgücünün değişen yapısı: Eleştirel kuram açısından bir değerlendirme. *Toplum ve Bilim*, (86), 91-117.
- Yüksel Kaşıkçı ile kişisel iletişim, 12.03.2009.
- Ziya Tıkıroğlu ile kişisel iletişim, 06.05.2009.

“Dentaş’ın % 79.6’sı Avusturyalıların oldu”. (2012, 16 Aralık). *Milliyet*. 2 Ocak 2013 tarihinde

<http://ekonomi.milliyet.com.tr/dentas-in-79-6-si-avusturyalilarinoldu/ekonomi/ekonomidetay/16.12.2012/1642408/default.htm> adresinden erişilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Pınar Savaş Yavuzçehre: 1997 Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İşletme Bölümü mezunudur. 1997-2003 yılları arasında özel bir bankada çalışmıştır. Pamukkale Üniversitesi SBE’de Yönetim ve Organizasyon (2003) ve Kamu Yönetimi (2005) alanlarında yüksek lisans yapmıştır. Süleyman Demirel Üniversitesi SBE Kamu Yönetimi Bölümünde (2010) doktora çalışmasını tamamlamıştır. Pamukkale Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Başlıca ilgi alanları: kentsel yaşam kalitesi, kentsel yoksulluk, kentsel dönüşüm, kentsel mekân kullanımı, kentsel alan yönetimidir.